

ОРТАЛЫҚ АЗИЯ ЕЛДЕРІНДЕГІ ЕҢБЕК МИГРАЦИЯСЫ МӘСЕЛЕСІН ШЕШУ ЖОЛДАРЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН МЕН РЕСЕЙДІҢ ҚАУЫМДАСТЫҚ ТЕНДЕНЦИЯСЫ

(КР ҰFA академигі F. С. Сейітқасымов ұсынған)

XX ғасырдың аяғы мен XXI басында миграция мәселесі Қазақстан, ОА және Ресей Федерациясын қосқанда барлық ТМД елдері үшін үлкен мәнге ие болды.

Жаңашыл өлемде занды миграция үдерісі нарыктық қатынастардың, халықаралық еңбек нарығында мемлекеттердің интеграциясының өркендеуіне шакырды, еңбек айналасында халықаралық конвенцияға бағыну арқылы мигранттардың құқығын қамтамасыз ету. Сондай-ақ сыртқы миграция мәселесі, жоғары квалификацияланған мамандардың шет елдерге ағымының қарқындауы, таяу және шалғай шет елдерге зансыз жұмыс күшін жеткізумен мамандандырылған қылмыстық ұйымдардың дамуы, зансыз мигранттардың масштабының өсуімен байланысты жағымсыз жайттармен көрініс табуымен сипатталады.

2007 жылдың қантарында Дүниежүзілік банк, Орталық Азия мен Шығыс Еуропадағы миграция мәселесіне қатысты есебін жариялады. Однағы мәліметтерге сай Қазақстан мигранттарды қабылдау жағынан дүние жүзінің жүргізуши елдер

ішінде 9-шы орынды алғып отыр. Және де Қазақстан өзінің географиялық және геосаяси жағдайна қарай, шекарасының ұзындығы мен оның тынықтығы, соңғы жылдарда жаңа халықаралық авиациялық және темір жол рейстерінің ашылуы, гуманитарлық, экономикалық, мәдени және діни айырбастың болуы, иммиграциялық бақылау жүйесінің өлі де жетілдірілмегені, сондай-ақ мемлекеттің кеден және құқық корғаушы органдарының кейбір өкілдерінің сыйбайлас жемқорлыққа бой ұрыы әрине Еуропа мемлекеттерінің жолында тұрған бірден-бір түйінді өткелен орта болып отыр. Жоғарыда аталғандардың күшінде Қазақстанны ТМД және ЕМ мемлекеттеріне қоғамдық-саяси ахуалы тұрақсыз мемлекеттерінен зансыз еңбек мигранттары мен есірткі және қару жарак контрабандасын тасымалдағы, «транзитті коридор» есебінде қолданып отыр. Тағы да айта кететін жайт, Ресейге Қазақстан арқылы (60 пайыз гастробайтерлер біздің шекара арқылы Ресейге ақша табу мақсатында өтеді) бақылау және өткізу бекеттерін айналып өтетін ең ауқымды

және мөлдір (7 мың км-ден аса ұзындықтағы) қазақстандық-ресейлік шекараны сондай-ақ үшінші елдер азаматтары да кесіп өтіп жатады (пәкістандықтар, ауған халқы, бангладеш тұрғындары және т.б.).

Бұгін де Қазақстан өзінің экономикалық даму күшіне және саяси қалыптылығына қарай жұмысшы күшін тарту орнына айналып отыр, мигранттардың көп бөлігін оралмандар алып отыр – республикамыздан тысқары әлемнің 21 мемлекеттерінде өмір сүретін этникалық казактар (бұгінгі танда ҚР-да занды түрде 633241 мың оралман тіркелген), және де Орталық Азиялық – Өзбекстан, Қыргызстан, Тәжікстан сияқты кеңдеулеу, экономикасының қарқыны төмен, яғни өміршендік деңгейлері де төмен жағдай байқалатын аймақтарынан келетін еңбек мигранттары үшін де жұмыс беру орталығына айналып отыр. Бейресми мәліметтерге сүйенсек, жыл сайын Қазақстан жеріне келетін еңбек мигранттарының саны – маусымдық жұмысшыларды косқанда 3 млн. адамды құрайды. ҚР статистика Агенттігінің болжамы бойынша, Қазақстанның жұмыс күшіне зәрулігі 2015 жылға 1,2-1,8 млн адамды құрайды. Еңбек миграциясының негізгі орталықтары Алматы, Астана, Батыс Қазақстан және Оңтүстік Қазақстан болып отыр. Ресми түрде жұмысқа тек мұнай саласына, машинакұрастыру, нанотехнология, яғни мемлекет казіргі танда олардың көмегі аса қажет және де оған зәру болып отырған мамандарды шакырады. 2008 жылдың 1 қазанында Қазақстан территориясында еңбек іскерлігін жасап жүрген 55 мыңнан астам шетел азаматтары Қытайдан, Түркіядан, АҚШтан, Германиядан, Ұлыбританиядан, Израиль мен Үндістаннан, Венгрия мен ТМД елдерінен жергілікті атқару ұйымдарының ресми рұқсатының негізінде еңбек іскерлігін жүзеге асырып жатыр. Осы тізім қатарына, әрине, мамандығы жок гастарбайтерлер кірмейді.

Сарапшылардың бағалауынша, қылмыстық топтардың тек қана тікелей адамдарды сатудан табатын жыл сайынғы пайдасы 7-9 млрд долларды құрайды [1]. Қазақстанда жұмыс жасайтын мигранттардың ақша аударымының көлемі соңғы 11 жылда 6 есеге өсті, – 1995 жылы 500 млн АҚШ доллары болды, 2006 жылы 3 млрд АҚШ долларына жуық болды, бұл көрсеткіш республиканың ЖІӨ-нің 3,9%-ын құрады және де ең басты аударымдарды алушы ел – Өзбекстан болды (ауда-

рымдардың 38,6%-ы сол елге жіберілді), екінші және үшінші орындар сөйкесінше Қыргызстан (25,5%) мен Тәжікстанға (16,8%) тиесілі, бұл статистика салық органдарын айналып өтіп, Қазақстанның шекарасынан шығып кететін ақшалай аударымдардың тенденциясын көрсетеді.

Жоғарыда айтылған фактілерді ескере отырып, Орта Азия мемлекеттерінің қамсыздандырылмаған, тұрмыс жағдайы төмен қоғам бөлігі жұмыс табу максатында өз елдерін тастан көршилес жатқан Қазақстан мен Ресейге көш басын бұрады. Бірнеше объективті және субъективті себептерден олар шетелдерге шығып, зансыз жұмысқа түруға мәжбүр, ол өз кезегінде жергілікті ен-бек нарығында еңбек орындарының дефицитін құрап, кейін біртіндеп жұмыссыздыққа алып келеді. Мигранттардың өздеріне олардың зансыз келуі құқықтық, медициналық және әлеуметтік жәрдемге жол жабады, олар зансыз жұмыс берушілер жағынан қатал эксплуатацияның объектілеріне айналып отыр.

Қазақстанның ДСҰ-ға кіру кезінде жұмыс күшінің еркін жүріп тұруына, сонымен катар ұлттық еңбек нарығына мүмкіндігі болуына қатысты келісімді алуы қажет, ол өз кезегінде ашық еңбек нарығын жасап, қазақстандықтардың жұмысқа түруына өз ықпалын тигізеді. Бұған негізгі фактор ретінде көршилес жатқан Ресейдің миграциялық зандылығының кейінгі дамуы жатады, ол Орталық Азия мемлекеттерінен ресей нарығына келетін еңбек мигранттарының көлемді мөлшерінің енүіне тыйым салып немесе оған шектеу қоюға әкеп соктырады және бұл өз кезегінде Қазақстандағы мигранттардың санын өсереді, бұның салдары еңбек мигранттарының статусын белгілеудің проблемасын шешу мен осы саладағы екі елдің зандылықтарын ұштастыруды Қазақстан мен Ресей ендігі жерде біріге отырып шешу қажет.

ҚР Үкіметі 2008 жылға арналған жұмыс жоспарында 2015 жылға дейінгі, бұгінгі күннің талаптарына жауап беретін, елдің еңбек ресурсына деген қосымша қажеттілікті қанағаттандыруға бағытталған, ұзак мерзімді миграциялық концепция жасауда. Және де Орталық Азия елдеріндегі миграциялық үдерістің қарқыны, елдер бір-бірінен қаншалықты жабылса да, мемлекеттер арасындағы диалогта жөнелтуші болып, адами факторлар бұл тосқауылдарды да басып өтуі куәлан-дырылады. ҚР Президентінің «Жаңа Қазақстан

жана өлемде» атты жолдауында 28.02.07 ж., Н. Ә. Назарбаев «Орталық Азия бойынша көршілерімен бірігіп орталықазиялық аймактар елдерінде еңбек күшінің алмасуының арнайы режимін енгізуі талқылайтынын» атап өтті [2].

Бұл сауалдар ҚР-ның 2015 жылға дейінгі миграциялық концепция шенберінде шешілуі мүмкін. Концепцияның негізгі мақсаттары мен міндеттерінің катарына Қазақстан Республикасында бірынғай жүйеленген және унификацияланған нормативті құқықтық миграцияны реттеу базасын құру және де жоғары білімді, инновациялық, қаржылық және инвестициялық потенциалы жоғары иммигранттарды тарту аумағында селектрлі саясат жүргізу жатқызылады.

Тәуелсіздікке ие болумен қатар Ресейде барлық ТМД елдерінің ашықтау шекараларынан еркін кешіп өту принципі жүзеге асырыла бастады, Ресей Федерациясына жұмыс іздеу мақсатында миллиондаған халық бет бұрды. Ресей үшін еңбек миграциясы еш уақытта дәл бүгінгідей маңызға ие болған емес. Демографтардың есептеуінше: Ресейді еңбекке қабілетті халықтың өте жедел және масштабты қыскару күтіп отыр, оның салдарынан бүгінгі таңдағы Ресейдің экономикасы еңбек мигранттарының ағымынсыз мүмкін еместігін аңғартады. Және де Ресей үшін, жаппай миграция проблемасы көпжактылы мінездемеге ие болып отыр. Ресей Федерациясының миграциялық саясатының ең басты бағыты, Достастық елдердің федералды және аймактық биліктерінің жұмысшы күшін пайдалануға сұраныс хаттарымен реттелетін квоталарды белгілеу болып табылады.

РФ-нда 2007 жылдың сөүірінен бастап, миграциялық есеп жүргізу мен жұмысқа қабылдаудың жана талптары мен ережелеріне сәйкес, Ресей нарығы мен палаткаларында шетелдіктерді сатумен айналысуға тыйым салынған. Көптеген еңбекке қабілетті ресейліктер үшін мигранттар айтарлықтай қауіп көрсетпейді: мамандандырылған кадрлардың жетіспеуі сонша, жұмысшы орындары барлығына де жеткілікті. Жергілікті тұрғындардың қызығушылығын аса тудырмайтын, жұмысты орындауда жоғары мамандандырылу қажет емес, жалақысы аз жұмыстарды орындайтын, аз мамандандырылған мигранттардың жағдайы әрине, өзгеше. Бұлардың қатары «3 D - жұмыс» деп аталатындар – қауіпті, лас және қын жұмыстар (Dangerous, Dirty, Difficult),

оларға деген сұраныстың өсуі мемлекеттің жергілікті тұрғындарына лайық емес, еңбектің ең тәменгі шарттарына дайын, шетел жұмыскерлеріне сұраныспен айқындалады. Мигранттар – қылмыскерлік, нашақорлық пен терроризм қайнар көзі деген тұжырымдар әрине шын мәнінде кате пікірлер, ейткені қылмыстық бизнес интернационалды және еңбек миграциясына еш байланысы жок. «Халықтың шоғырлану проблемасын зерттейтін Орталықтың» ресейлік сарапшыларының болжауынша, 2050 жылға дейін Ресей, халықтың демографиялық депопуляциясы мен жұмысшы күшінің жетіспеушілігінен, заңды тұрда жылына 500 мыңдан аса мигранттарды қабылдауды тиіс. Демографиялық тәмендеуді басынан кешіріп отырған Ресей, шын мәнінде қосымша жұмыс күшіне зәру, бірінші кезекте ол халық саны аз Сібір аймактары мен қыыр Шығыска тән құбылыс.

Миграциялық зерттеулер Орталықтың мәліметтері бойынша, орталық конгломерацияның еңбек тұрғындарының таза азаюы 6 млн адамды құрайды. Ал РФ Әлеуметтік даму министрлігінің болжамы бойынша, еңбекке қабілетті азаматтардың саны 2015 жылға қазіргі 89,8-дан 77,2 млн адамға дейін азаяды. Ресейде тәменгі ораташа өміршендік денгейі мен өлімнін жоғары дәрежеде болуына ішкі резервтік компенсация жоқтың қасы деп пайыздайды Ресей сарапшылары. РФ-ның үкімет басшысы В.В. Путиннің мәлімдеуінше: «Ресей тек қана елге тиімді жағдайда ғана еңбек ресурстарының ағымына мұқтаж болады» деді.

Сондай ақ, кейбір Ресей саясаткерлері, өз мақсаттарына жету үшін, Ресейліктер арасында Орталық Азиядан келетін мигранттарға ұнатпаушылық пен ксенофобия саясатын үтіттейді, оларды жергілікті емес халықтардың өз елінде өсу қарқыны қатты аландатады, ейткені елдің барлық санының 20 %-ын мигранттар құрайды. Шетелдіктер жергілікті халықпен ассимиляциялануды тоқтатып, өздерінше бір гетто ұйымдастыра бастады, ал мемлекетке оны бақылауда ұстай өте ауыр. Мұндай жағдайдың елдің саяси және әлеуметтік біртектілігіне қалай өсер ететіндігі жайлы соңғы уақытта Германия мен Францияда өткен шаралардан байқауға болады.

Соңғы кездері өте жиі скінхед зардабына ұшыраған, Қырғызстан қауымдастырының өкілдері, осы жағдайға орай Ресейдің НАТО-дағы

казіргі өкілі Д. Рогозиннің айтқанына құлак түрді. Журналистің сауалына жауап беру барысында мынаны айтты: «Демократия – бұл көпшіліктің билігі, ал Ресейдегі көпшілік ол – орыстар. Сондықтан Ресейде демократия тек қана орыстар билік алғанда ғана орнайды» деді. ВЦИОМ-нің мәліметтерінше, «орыстар көптік құқыққа ие болу керек» деген ұстанымды тәменгі өміршендік деңгейі бар ресейліктердің 57%-ы және ауқатты кіслердің 25%-ы қолдан отыр.

2008 жылдың 22 ақпанында Мәскеу қаласында ТМД елдерінің басшыларының реңсі емес самиттінде, РФ экс президенті В. В. Путин Ресейдегі ТМД азаматтары казіргі таңда ксенофобия, шыдамсыздық және де олардың өміріне қылмыстық қол сұғу жағдайларына душар болып жүргендерін мойындағы. «Біз өкініш білдіріп қана қоймай, қылмыскерлерді тауып, тиісті жағасын тартуға бар күшімізді жұмсаймыз. Осы жағдаймен қалтқысыз және тұракты түрде күрсеміз. Осыған байланысты біз экономика саласында, шағын бизнесте, Ресейге уақытша өмір сұру үшін немесе ұзағырақ мерзімге қалғысы келетін ТМД елдері азаматтарының құқықтарының қорғалуына шешім қабылдадық».

Осылайша, Қазақстан мен Ресей жаһанданудың әлемдік контекстіне қосылып, енбек мигранттарының қозғалыс ағымы басқа елдердің миграциялық тенденцияларымен мейлінше ұштасып келеді, сондықтан бүгінгі таңда миграцияның объективті сараптамасы мен осы саладағы жанашыл және дүрыс шешім қабылдау өте кажет. Барлық ТМД елдеріне енбек миграциясының

пайдасы толыққанды танылу үшін, Қазақстан, Ресей және Орталық Азия елдеріне миграциялық саясатты бірігіп бағыттап отыруы, жұмысшы күшінің, құқықтарының қорғалуын ұсынатын, сұранысы мен ұсынысын занды өткелдер арқылы өткізуін тұрақтылығын қамтамасыз етіп, елдің миграциялық қауіпсіздігін қамтамасыз етуі қажет.

ӘДЕБІЕТ

1. Базовый доклад о ситуации с правами человека в Республике Казахстан. Астана, 20 сентября 2007 г.
2. КР Президентінің «Жаңа Қазақстан жаңа әлемде» атты жолдауынан 28.02.07 ж.
3. Цапенко И. Движущие силы международной миграции населения // Мировая экономика и международные отношения. 2007. № 3.
4. Статистика ФМС РФ за 2008–2009 гг.

Резюме

В статье исследуются миграционные процессы и пути решения проблем трудовой миграции и мигрантов Центральной Азии в Казахстане и России, а также создание общей базы законодательных актов для передвижения мигрантов из стран Центральной Азии в эти страны.

Summary

This article is about migratory processes and solutions for the problems of the labor migration and migrants in Kazakhstan and Russia. Also to create the general framework of legislative acts for a movement of migration of the Central Asia to these countries.

УДК 331. 556. 4 (574+470+571)

Центр социально-экономических
исследований филиала РГКП
«Институт Экономики» КН МОН РК,
г. Астана

Поступила 15.03.10г.